

**Filmoteka
Szkolna**

***Człowiek z marmuru*, reż. Andrzej Wajda (1976)**

Kierunki interpretacji i zagadnienia interpretacyjne

1. Dylematy historii i sposobów jej przedstawiania w literaturze i dziełach należących do innych dziedzin sztuki.

- Zamysł fabularny filmu: studentka reżyserii, Agnieszka, realizuje swój film dyplomowy na temat postaci Mateusza Birkuta, budowniczego Nowej Huty.
- Historia Mateusza Birkuta ilustracją mechanizmów propagandy i sposobów działania władzy komunistycznej w PRL-u; historia „z ludzką twarzą”.
- Historia oficjalna i historia ukryta; dochodzenie do prawdy o Birkucie i odkrywanie prawdziwego oblicza epoki; funkcja czarno-białych kronik filmowych włączonych do dzieła Wajdy.
- Symboliczna wymowa sceny filmowania rzeźby Birkuta w muzealnym magazynie.
- „Zamykanie ust” prawdzie: represjonowanie Birkuta i uniemożliwienie realizacji filmu Agnieszki.
- Społeczne i polityczne konteksty powstania filmu Wajdy (lata 70.; opór społeczeństwa wobec władzy itp.)
- Film jako przekaz – dokument historii i środek manipulacji rzeczywistością (dążenia Agnieszki a postać reżysera Burskiego).
- Symboliczna wymowa tytułu – topos ożywionego posągu; odbrażawianie historii.

Przykładowe utwory literackie korespondujące z zagadnieniem:

- Kroniki średniowieczne, np.: Gall Anonim, *Kronika polska*, Wincenty Kadłubek, *Kronika polska*, Jan Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*
– historia państwa przedstawiana jako dzieje jej władców; zgodna z duchem średniowiecza idealizacja przedstawianych postaci (np. Bolesława Chrobrego i Bolesława Krzywoustego w dziele Galla Anonima); historiografia i dydaktyzm dzieł.
- Adam Mickiewicz, III część *Dziadów*
– ukazywanie duchowego wymiaru historii (realizacja Bożego planu zbawienia narodów, arena, na której toczy się walka ze złem); sakralizacja męczeństwa Polaków prześladowanych przez carat.
- Henryk Sienkiewicz, *Potop* (lub inna powieść historyczna)
– przedstawianie wydarzeń historycznych zgodnie z ideą „krzepienia serc”; sposób ukazywania historii (wydarzeń, portretów postaci historycznych) ukierunkowany na wymowę ideową powieści; wpływ wybitnych jednostek na kształtowanie dziejów.
- Hanna Krall, *Zdążyć przed Panem Bogiem*
– historia „spuszczona z łańcucha”; opis życia w getcie warszawskim; powstanie w relacji Marka Edelmana; dążenie do demitologizacji wydarzeń; kwestie gatunkowe (wywiad, reportaż) i ich wpływ na sposób ukazywania historii.

2. Różne oblicza buntu ukazane w tekstach kultury (konformizm i nonkonformizm).

- Historia Mateusza Birkuta tematem filmu Agnieszki, studentki reżyserii.
- Postać Birkuta, przodownika pracy, zafascynowanego ideałami pracy i pełnego wiary w wielkie budowy socjalizmu.
- Dojrzewanie bohatera: odkrycie prawdy na temat swej roli i prawdziwego oblicza władzy, bunt i cena, jaką zapłacił.
- Droga Birkuta: od łatwowierności i naiwnej akceptacji rzeczywistości komunistycznego państwa do niezgody na przedmiotowe traktowanie ludzi.
- Postać Agnieszki, bezkompromisowo dążącej do prawdy (zdobywanie materiałów, docieranie do archiwów itp.); kreacja Krystyny Jandy (młodość, energia, zdecydowanie, pasja, pewność siebie, gotowość do walki – niezapomniane ujęcia filmowe).
- Skontrastowanie konformistycznej postawy Burskiego i nonkonformizmu Agnieszki.
- Klęska przedsięwzięcia Agnieszki (odebranie jej możliwości kręcenia filmu) i jej moralne zwycięstwo; wymowa finałowej sceny.
- Bunt formą dojrzewania bohaterów (Birkuta i Agnieszki).

Przykładowe utwory literackie korespondujące z zagadnieniem:

- Sofokles, *Antygona*

– postawa Antygony wyrazem buntu przeciw apodyktyczności władzy Kreona i opowiedzenia się za wyższością praw boskich nad prawem stanowionym przez człowieka oraz racji serca nad racjami rozumu.

- Adam Mickiewicz, *Oda do młodości*

– apoteoza młodości, która swą siłą, energią, słusznym zapałem i ideałami wspólnoty może zmienić zastany porządek świata, pchnąć ludzkość na nowe tory; wezwanie do szlachetnego buntu, dzięki któremu z chaosu wyłoni się nowy, lepszy świat.

- Adam Mickiewicz, III część *Dziadów*

– bunt młodych polskich spiskowców przeciw tyrańskiej władzy cara; prometejski (ale i szatański) bunt Konrada, który siłą swej mocy poetyckiej i miłości do narodu chce stworzyć świat lepszy niż ten, który uczynił Bóg; klęska buntowniczej postawy bohatera – apoteoza cierpienia i ofiary.

- Witold Gombrowicz, *Ferdydurke*

– bunt przeciw wszechobecności formy; ucieczka bohatera od formy (symbolizowanej przez pupę, łydkę i gębę) nieuchronnie prowadząca do zamknięcia w inną formę; od buntu przeciw formie jednostki – do buntu społeczeństwa.

3. Portret kobiety w różnych tekstach kultury.

- Zamysł kompozycyjny filmu – kluczowa rola Agnieszki i jej filmu, do którego zdobywa materiały.

- Źródła zainteresowania dziewczyny postacią Birkuta i czasami stalinowskimi (związek z ojcem).

- Postać Agnieszki: siła, energia, rozmach, bezkompromisowość, pasja, z jaką podchodzi do swego przedsięwzięcia, gotowość walki, dążenie do prawdy itp.

- Świetna kreacja (filmowy debiut) Krystyny Jandy; sceny ukazujące osobowość Agnieszki, wykorzystanie środków filmowych (np. dwukrotny marsz korytarzem, filmowanie posągu w magazynie muzealnym).

- Zderzenie postaw Agnieszki i reżysera Burskiego; podejście do zadań sztuki (filmu).

- Fiasko filmu Agnieszki i spotkanie z Maćkiem Tomczykiem.

- Dojrzewanie Agnieszki w trakcie rozwoju wydarzeń i stopniowo odsłanianej prawdy o Birkucie i jego epoce.

- Postać bohaterki zobrazowaniem dojrzewania polskiego społeczeństwa w latach 70. (konsolidowanie się opozycji).

Przykładowe utwory literackie korespondujące z zagadnieniem:

- Sofokles, *Antygona*
– kreacja tytułowej bohaterki, która decyduje się sprzeciwić władcy i pochować brata w imię praw boskich i racji uczucia – i świadomie skazuje się na śmierć; postawa Antygony broniącej swych przekonań w polemice z Kreonem.
- William Shakespeare, *Makbet*
– tragiczna postać Lady Makbet, jej rola w doprowadzeniu Makbeta do zbrodni i ostateczna klęska: choroba psychiczna i śmierć pod wpływem ciężaru win, których nie mogła udźwignąć jej kobieca natura.
- Eliza Orzeszkowa, *Nad Niemnem*
– różne postacie kobiet ilustrujące przesłanie ideowe utworu: Justyna, która (wzorem Cecylii) decyduje się na szczęśliwe i pożyteczne życie z Janem, stojącym niżej od niej w hierarchii społecznej; jałowa egzystencja Emilii odizolowanej od życia i skoncentrowanej na urojonych chorobach; tragiczna postać pani Andrzejowej – w wiecznej żałobie po mężu; kobiety, których życie wypełnione jest pracą, jak Marta czy Kiryłowa.
- Władysław Stanisław Reymont, *Chłopi*
– różne postacie kobiece ilustrujące społeczną złożoność wsi polskiej, np. Dominikowa, Jagustynka, Agata, Magda – córka Boryny, Kozłowa; Jagna i jej specyficzna osobowość niemieszcząca się w ramach chłopskiej mentalności; Hanka i jej przemiana (archetypiczna „matka rodu”).
- Zofia Nałkowska, *Granica*
– kreacje postaci Elżbiety, jej matki, Justyny, pani Kolichowskiej, matki Zenona Ziembiewicza itp. świadczące o głębokiej znajomości natury i problemów kobiecych przez pisarkę; kwestia wdrukowanych schematów zachowań i ich wpływu na postępowanie ludzkie.

4. Sposób ukazania przemiany bohatera i jej związek z przesłaniem dzieła w różnych tekstach kultury.

- Motyw przemiany w kreacjach dwojga pierwszoplanowych bohaterów: Mateusza Birkuta i Agnieszki.
- Przemiany Mateusza Birkuta: wiejski prostaczek, przodownik pracy, „ludowy buntownik” walczący o ludzką godność, człowiek wypalony (wewnętrzny kryzys bohatera).

- Funkcja czarno-białych materiałów filmowych i retrospektywnych opowiadań w przedstawieniu różnych „wcieleń” bohatera.
- Birkut „wykreowany” na propagandowy symbol swoich czasów (metamorfoza prostego wiejskiego chłopaka w socjalistycznego herosa); funkcje marmurowego posągu, plakatów, filmu Burskiego.
- Rozwój wewnętrzny Agnieszki odkrywającej prawdę o Birkucie.
- Kontekst historyczny (polityczny, społeczny) wejścia filmu Wajdy na ekrany.
- Postacie Agnieszki i Mateusza Birkuta zobrazowaniem procesu dojrzewania polskiego społeczeństwa do prawdy o metodach władzy komunistycznej i oporu wobec nich.

Przykładowe utwory literackie korespondujące z zagadnieniem:

- Jan Kochanowski, *Do gór i lasów*
– renesansowy obraz pełnego, bogatego życia człowieka, który realizuje się w różnych rolach (motyw Proteusa), wykładnią epikurejskiej filozofii życia.
- Jan Kochanowski, *Treny* (całość lub IX, X, XI)
– obraz przemiany światopoglądowej człowieka renesansu, który pod wpływem osobistego nieszczęścia odrzuca wyznawane wcześniej ideały stoicyzmu i epikureizmu, by ostatecznie powiązać je z chrześcijańską postawą głębokiego zawierzenia Bogu (zapowiedź przemiany ideowej epoki).
- William Shakespeare, *Makbet*
– postać Makbeta obrazem przemiany uczciwego, szlachetnego człowieka, który pozwala, by zakiełkowało w nim ziarno zła, a ukryta głęboko (początkowo) żądza władzy doprowadziła do zbrodni i wewnętrznego spustoszenia.
- Adam Mickiewicz, III część *Dziadów*
– metamorfozy bohatera zobrazowaniem wymowy ideowej dzieła (apoteozy ofiary i mesjanizmu polskiego): symboliczna przemiana Gustawa (kochanka romantycznego) w Konrada (bojownika za ojczyznę), a następnie przemiana zbuntowanego przeciw Bogu bluźniercy w pokornego pielgrzyma, zdolnego zaakceptować wyroki Boże.
- Henryk Sienkiewicz, *Potop*
– przemiana Kmicica (głównie pod wpływem Oleńki) z sarmackiego warchoła w szlachetnego, ofiarnego patriotę, który potrafi zrezygnować z osobistych celów dla dobra ojczyzny, ilustracją „nawrócenia” polskiego społeczeństwa, które za grzechy pychy, samowoli i szlacheckiego sobiepaństwa Bóg ukarał plagą potopu szwedzkiego.

Inne zagadnienia przydatne do interpretacji filmu

- **Moralna odpowiedzialność artysty** odtwarzającego, ale również kreującego **obraz historii; powinności twórcy** wobec społeczeństwa.
- **Wpływ historii na jednostkę** przedstawiony w utworach literackich i dziełach należących do innych dziedzin sztuki.
- **Film** jako dzieło sztuki, przekaz, dokument.
- Sposób ukazania **relacji między władzą a społeczeństwem** w różnych tekstach kultury.
- Sposób ukazania procesu dojrzewania bohatera w różnych dziełach sztuki.
- Różne obrazy ojczyzny i narodu w literaturze i dziełach należących do innych dziedzin sztuki.
- **Manipulacja i język propagandy**, jakim władza rozmawia ze społeczeństwem.

Słowa kluczowe

historia, władza, społeczeństwo, socrealizm, film, dojrzewanie, praca, walka wartości